

*Peder Eriksen
Ervik - slik vi tror
kan kan ha sett ut*

*Manipulert og
sammensatt av to
Dreier-tegninger.*

Lillian Koehler:

Peder Eriksen Ervig – en straffange og tvangsarbeider

»...i sin kraftigste Alder hendriver Tiden i Lediggang og med Drukkenskap...»

Familien

Peder ble født i Åsane i 1799. Foreldrene var Martha Bergesdtr og Erich Nilsen. For Martha var dette hennes andre ekteskap. Hun hadde først vært gift med Peder Knudsen Ervig som døde 33 år gammel i 1795. Martha selv kom fra Ulfsætter (Ulset). Peder og Martha giftet seg 2. juli 1786. I 1796, den 2. juli giftet Martha seg igjen med Erich Nilsen Birkeland. Hun hadde datteren Gertru fra første ekteskap. Deretter kom barna Karen/Kari, døpt 28/12-1796, Peder døpt 7/4-1799 og Nilska døpt 17/3-1805.

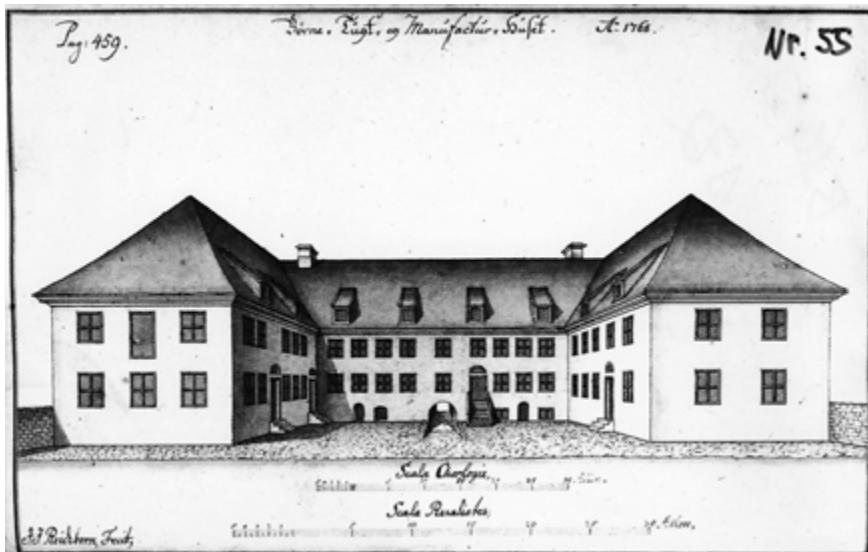
I folketellingen fra 1801 er familien registrert på gården øvre Eide. Far til Peder er notert som forpagter og er 36 år gammel. Hans kone er imidlertid registrert som Kari Erichsdatter 42 år. Ved hjelp av kirkebøkene viser det seg at registrator må ha skrevet feil den gangen. Det må være datterens navn som er notert også her. Kirkebøkene viser at både ved vigsel og dåp at hustru og mor til barna het Martha Bergesdtr.

Peder og søsteren Karen ble konfirmert samtidig, 6te søndag etter påske i 1814. Halvsøsteren Gertru var konfirmert 8 år tidligere. Henne finner man igjen senere da hun den 18/11-1832 giftet seg i Bergen med ungar og musketer Knud Larsen Kjølsaa fra Stranden. Han var 10 år yngre enn henne. Han var enkemann da han døde i 1882 på Arbeidsanstalten 79 år gammel. (Skitfeattest 150282)

Lillesøsteren Nilska giftet seg også i Bergen. Den 27/12-1829 giftet hun seg med ungar og tjenestekarl Ole Olsen Titland fra Manger. Han var daglønner. Knappe 10 år senere dør Nilska i barselseng etter å ha født tvillingene Nielske Marie og Oline Gjertine i 1838. De hadde også barna Caroline Bertine og Berthe Marthine som var 6 og 3 år gamle da moren døde.

Peder derimot finner vi ikke gift verken i Hamre eller i Bergen og i senere kilder er han oppgitt som ugift. Det viser seg at han var »søemand» som antaglig »gikk på

land» rundt 1840, for etter den tid finnes han i kildene. I Innrulleringssjefens ruller for Bergen for den aktuelle perioden, er han dessverre ikke funnet. Han reiste nok ut som dekksgutt eller bysegutt etter at han var konfirmert. Hvilke farvann han seilte i og hvor lenge, vet vi ikke. Men han likte gjerne bedre å ha landlov og svinge begeret, enn å svabre dekk. Da han startet sin landkrabbetilværelse igjen, ser det ut til at han hadde lagt seg til vaner som var vonde å vende. Han kan ha vært på de syv hav eller holdt seg hjemlige farvann. Kanskje finnes det etterkommere etter ham et eller annet sted.

*Bergens tukt-og manufakturhus 1768. Tegning av J. Reichborn.
Sett fra dagens parkeringsplass med innkjørsel fra Peter Motzfeldts gate.*

Livet på land – i tukthus for mannlige tyver

Peder dukker nemlig opp igjen i kildene for Tugthuset i Bergen og Bergens Strafanstalt. Mer eller mindre sammenhengende fra 1841 til 1871 vandrer han inn og ut på tvangsarbeid. Slik ser listen ut:

Innsatt 20.06.1841, sluppet fri 29.09.1841 på Tugthuset
 Innsatt 03.07.1843, sluppet fri 03.07.1844 på Tugthuset
 Innsatt 20.03.1848, sluppet fri 20.06.1851 på Tugthuset
 Innsatt 28.06.1851, sluppet fri 28.12.1851 tvangsarbeid
 Innsatt 27.03.1852, sluppet fri 06.06.1853 tvangsarbeid

Innsatt 10.06.1853, sluppet fri 01.07.1853 tvangsarbeid
Innsatt 16.11.1853, på slaveriet for 6 ½ år, høyesterettsdom for 4. gangs tyveri
Innsatt 29.05.1860, sluppet fri 23.06.1860 tvangsarbeid
Innsatt 02.10.1860, på slaveriet for 9 ½ år, høyesterettsdom for 5. gangs tyveri
Innsatt 02.05.1867, sluppet fri 02.08.1867 på Tugthuset
Innsatt 31.08.1867, sluppet fri 28.02.1871 tvangsarbeid

Bergens Strafanstalt

Peder var ikke den eneste fra Åsane som måtte sone straff. Der var også folk fra Tellevik, Morvik, Hjortland, Salhus, Eidsvåg, Brurås m.m.

Opplysningene finner vi i Digitalarkivets databaser over Tvangsarbeidere i Bergen, Innsatte på Tukthuset i Bergen og Innsatte på slaveriet i Bergen. Manufakturhuset i Bergen var fra 1789 tukthus for mannlige tyver. Fra 1843 var Manufakturhuset straffeanstalt for både menn og kvinner fra Bergens stift (Hordaland, Sogn og Fjordane og deler av Sunnmøre) og Stavanger amt. Tukthuset ble nedlagt i 1886. Etter den tid ble kvinnelige forbrytere sendt til Christiania og menn til Trondheim.

Den første dommen fikk Peder i 1841. »(...)Peder Eriksen, 44 Aar gammel og ikke forhen tiltalt, ved egen Tilstaaelse og bestyrkende Omstendigheder er

overbeviist om at have frastjaalet Guldsmed-Enken Madame Hansen en for 60 s taxeret Jernbrandfad». I tillegg har retten mistanke om at Peder tidligere også har stjålet en »Kaffekjedel» fra samme dame. Og siden han »i sin kraftigste Alder hendriver Tiden i Lediggang og med Drukkenskap» ble straffen satt til 3 måneders straffarbeid. I tillegg ble Peder også dømt til å betale »alle af hans Arrest og af Sagen flydende Omkostninger». Da han ble løslatt, klarte Peder Eriksen å holde seg på matten en stund, kanskje hadde han skaffet seg arbeid på land eller seilte ute, kanskje lyktes han i å unngå å bli tatt av politiet, men bare et par år senere måtte han igjen sone for sine »raske løsninger».

I dommen fra 29. Juni 1843 ble »dimitteret Tugthuslem Peder Eriksen» nok en gang dømt for tyveri. Han hadde om natten mellom den 9. og 10. Juni tatt seg »ind i Værtshusholder Jensens Skjænkestue (...) og stjaalet fra Samuel Thronstad en Trøye og en Lommebog, fra Johannes Snekkevigen en Teine, 2de Halsduge, 1 Par Vanter og en Amber, hvori Grøp og Melk samt fra Willem Larsen Børnæs en Trøye og en Lommedug». Bythingets Extraret ved Procurator Houge som referent skriver at »da maa det bemærkes, at Tiltalte en Gang tilforn har været straffet for Tyverie » og at det »med Hensyn til Straffegraden (...) maa bemærkes at Tiltalte (...) er Søemand og er Arbeidsfør». Ville han ikke arbeide, skulle han tvinges til å arbeide. Peder ble dømt til 1 års tugthusarbeid og til å betale alle omkostninger. Til hans fordel talte det likevel at »de af ham stjaalne Effecter ere komne tilstede og ere af ringe Værdie».

»Nu lukkes Fangerne ned i Arbeidslocalerne»

Fra www.bergenskartet.no er de to neste avsnittene sakset:

Paul Magnus Norum (daværende direktør ved Botsfengselet i Oslo) beskriver disse forholdene i Manufakturhuset, eller Bergens Tugthus, i 1860:

»Fangerne staae op om Sommeren Kl. 5 og om vinteren kl.6 Morgen. Idet Sovelocalerne aabnes, indsættes der vel deri en liten Portion Vand for dem, der maatte ønske at vaske Hænder og Andsig, men nogen Opmuntring eller Befaling dertil finder ikke Sted. Nu lukkes Fangerne ned i Arbeidslocalerne, og Arbeidet begynder og fortsættes til Kl. 11 ³/₄ Formiddag alene med ¹/₂ Times Afbrydelse for Frokost fra Kl. 7 til 7 ¹/₂ Sommer og Kl. 8 til 8 ¹/₂ Vinter. Kl. 11 ³/₄ faae de deres Middagsmad, og hvile nu 1 Time. Kl 1 Eftermiddag begynder atter arbeidet og fortsættes

til Kl. 4 eller om Vinteren til det bliver mørkt, da de nyde ½ Times Hvile, og arbeide derpaa saavel Sommer som Vinter til Kl. 7 ¾, da de faae deres Aftensmad og indesluttet derpå Kl. 8 på de mørke kolde Sovelocaler for altsaa strax at gaae til sengs.»

Hans Jacob Dam var forstander ved Manufakturhuset i mellom 40 og 50 år rundt midten av 1800-tallet, og gikk av i 1869 i en alder av 83 år. Forstander Dam har blitt beskrevet som en hard og nådeløs forstander, som fremviste liten eller ingen medmenneskelighet verken med innsatte eller pårørende. Visstnok skal han i løpet av sine mange år som forstander ved Manufakturhuset bare unntaksvis ha latt pårørende få treffe innsatte. Det blir fortalt om familier som reiste fra Sogn og Fjordane for å treffe far, bare for å møte en stengt dør. Utelukkende ved særlig lange straffer fikk den innsatte og familien lov til å treffe hverandre. Angivelig var også forstander Dam lite glad da fangene fikk tillatelse til å bruke skråtobakk eller alternativt smør. Han sa da til anstaltens prest Daniel Thrap, som også er kilden til denne historien: *»Tenk, her skal vi kalle disse kjeltringer frem på rad og spørre dem: Behager De smør eller behager De tobakk?«*

»...forsøgte derpaa at sælge Trøien til en Fisker»

Da Peder ble dømt i Justissak nr 61 i 1867 ble følgende dom avsagt:

»Peder Eriksen Ervig, der er 69 Aar gammel og 5 Gange forhen, sidste Gang ifølge Høiesteretsdom af 20de September 1860, er straffet for Tyveri, er ved Bergens Stifts Ordre af 19de August d.A. paany sat under Tiltale for Tyvsforbrydelse. Ifølge den af Tiltalte afgivne og ved de afhørte Vidners Forklaringer bekræftede Tilstaaelse gik han en Dag i Ugen fra 11te til 17de August sidstleden ind i en aabenstaaende Gang, hvor han bemægtigede sig en Iste Vidne tilhørende til 6 ½ Spd værdsat Düffels Frakke, tilligemed et i samme liggende Cigaretui, værdsat til 24 s. Frakken solgte han samme Dag for 1 Spd 6 s til Forhørte 5te Deponent, medens han overleverede Cigaretuiet, som han havde taget ut af Frakken, forinden han solgte den, til en Kone 5te Deponent, der logerede sammen med ham, og hvem han bad at gjemme samme for ham. Saavel Frakken, som Etuiet, ere tilstedekomne Betjenten tilbageleverede. Fremdeles forklarer Tiltalte, at han en Dag i samme Uge i 2den Vidnes aabenstaaende Bødkerværksted bemægtigede sig en

Vidnet tilhørende og til 1 Ort værdsat Trøie, i Værkstedet, hvor Trøien laa paa en Kasse, var ingen Folk tilstede, da Tyveriet forøvedes. Tiltalte forsøgte derpaa at sælge Trøien til en Fisker, der bød 20 s for den, men blev, idet han vilde afslutte Handelen, greben og arresteret. Trøien, der er tilstedekommen, har Betjenten erklæret at være af saa ringe Værdi at han har ladet Tiltalte beholde Samme. Tiltalte er saaledes ved egen Bekjendelse overhørt at have gjort sig skyldig i simpelt Tyveri, og vil da han 5. Gange forhen er straffet for Tyvsforbrydelse, blive at anse etter Criminallovens Cap. §1 jfr. Lov 9de Juni 1866 §1 II litr a. Længden af det Strafarbeide, som maa blive at ilægge Tiltalte formenes. Naar der paa den ene Side hensees til, at ingen af de af ham begaaede Tyverier have været betydelige eller af nogen særdeles kvalificeret Beskaffenhed, og det paa den anden Side tages i Betragtning, at han blev benaadet i Marts Maaned d. A. Og allerede igjen har gjort sig skyldig i nye Forbrydelser, passende at kunne bestemmes til 3 Aar og 6 Maandeer. - - - Angjældende vil derfor have at udrede alle af Sagen og hans Arrest flydende Omkostninger, hvorblandt Salær til Referenten, Overretssagfører Christie, der ansættes til 5 Spd, og til Forsvareren Overretssagfører Eenberg, 4 Spd. Sagførelsen eragtet forsvarelig.

Thi kjendes for Ret:

Tiltalte, Peder Eriksen Ervig, der for 5te Gang gjentaget Tyveri at hensættes til Strafarbeide i 3 – tre – Aar og 6 – sex Maaneder. Saa bør han og udrede alle af Sagen og hans Arrest lovligt flydende Omkostninger, hvorblandt i Salær til Referenten Overretssagfører Christie, 5 – fem Spd og til Forsvareren Overretssagfører Eenberg 4 – fire Spd.

At efterkommes ved Øvrighedens Foranstaltning under Adfærd efter Loven.

I. L. Sømme»

Peder ble skrevet inn med løpenr. 2320 da han ble satt inn kl. 11 ½ om formiddagen den 31 August 1867 i Bergens Strafanstalt for å sone 3 ½ år. Ved innskrivingen er det også opplyst at han var født i Hammers prestegjeld, var 69 år gammel, hadde blå øyner og hadde en høyde på 64 ½ tommer (ca 169 cm). Håret var blitt grått og han snakket »Byemaal». Han hadde nok sunket litt sammen etterhvert, for ved tidligere »besøk» i Bergen Strafanstalt er høyden oppgitt til 66 og 67 tommer. Håret ble tidligere beskrevet som både brunt og blondt, mens

legemsbygningen var satt til middelmådig.

Peder Eriksen Ervig ville vel i dag blitt kalt for en vanekriminell. Det beskrives også i hjemstavnsforklaringen som ble tatt opp i 1867. Det ser ut til at han stjal det han kom over. Bare han kunne tjene seg noen slanter på salg av det han hadde stjålet, var hensikten oppnådd.

»Den dimitterede Straffange har i alfald fra 1848 tilbragt sin meste Tid i Strafanstalterne. Født og confirmeret i Aasenes Sogn af Hammers Præstegjeld har han i tidligere Dage faret tilsøes herfra Bergen. Den 8de Marts 1848 erfares han at være dømt af Høiesteret til 3 Aar og 3 Maander Strafarbeide, som han havde udstaaet den 20de Juni 1851. Den 29de December 1851 blev han indsat paa Arbeidsanstalten for Fattigvæsenets Regning. Han udgik derfra den 19de Marts 1852, men blev igjen indsat sammesteds den 20de Sept. 1852 og udgik 30 Novbr 1852. Begge disse Indsættelser skede for Regning af Bergens Fattigvæsen, uden at det, efter hvad der er Politikammeret meddelt, af Arbeidsanstaltens Protokoller kan erfares, at der dengang nogensteds er søgt Refusion for ham. Han er altsaa da efter dette antaget for at være hjemmehørende hersteds. – Den 10de Juni 1853 blev han derefter indsat i Tvangsarbeidsanstalten, indtil hvorfra han kom ud den 1ste Juli s.A. Ved Høieseteretsdom af 14de September 1853 er han dernæst idømt 6 Aar og 6 Maaneders Strafarbeide, som han udstod paa Bergenhus Fæstning, hvorfra han løslades den 16de Maj 1860. Den 29de samme Maaned blev han atter indsat paa Tvangsarbeidsanstalten, hvorfra han den 23 Juni blev overført i Arrest mistænkt for Tyveri. Ved Høiesteret dom af 20 Sept 1860, blev han dernest for 5te Gangs Tyveri idømt 9 Aars Strafarbeide, hvilken Straffetid maa være bleven forkortet ved Benaadning da han er løslatt fra Fæstningen hersteds den 8de April d.A. Hvor han har opholdt sig i de korte Mellemlfrister han har været paa fri Fod har man ikke kunnet faa opspurget hersteds. Han er nu 68 Aar gammel.»

Peder Eriksen Ervig fikk ikke mye tid til å tvinne tommeltotter bak murene. I følge arbeidsprotokollen fra Bergen Strafanstalt måtte Peder spinne tau eller plukke drev. Første gangen han satt inne plukket han tau til drev i tre måneder, tilsammen 257 ½ ?, neste dom lød på ett år med drevplukking. Da han tredje gangen ble dømt til 3 ½ års straffarbeid måtte Peder Eriksen spinne stry (stry er avfall etter linspinningen). Fra den 20. mars til 23. desember 1848 spant han 181 hesper strygarn. Det var ingen spinning på søndager og helligdager. Fra det siste oppholdet i 1867 til 1871 måtte Peder tidvis nøste maskinråd, lage »Notcabel», sy sekker og binde matter, men nesten hver dag måtte han også plukke drev. Det ble ført nøye regnskap med alt som ble produsert.

»...1 hvid Ulden Underbuxe»

Da Peder Eriksen Ervig første gang ble satt på Tukthuset, ble han innskrevet »*Kl. 5 Em og var iklædt 1 graa V.Trøie, 1 do. Langbuxe, 1 sribete Vest, 1 hvid Uldenskjorte, 1 pr blaasprængde Uldstrømper, 1 pr Læderskor, 1 rødt Schahl og 1 blank Hat.*» Da Peder ble innsatt i 1843, hadde han skaffet seg andre klær. Han var da iført »*1 blaa Klædestrøie, 1 blaa V. Vest, 1 hvid Uldskjorte, 1 Seildugsbuxe, 1 hvid Ulden Underbuxe, 1 Par hvide Uldstrømper, 1 Par Læderskoe, 1 blaat Halstørklæde og 1 blank Hat.*» I tillegg hadde han denne gangen også kontanter: »*1 Penge 4 s som er indlagt i Klæderne.*» I 1848 ble de kontantene han hadde på seg, tatt fra ham og levert til forstanderen. Han hadde da på seg *1 graa V. Trøie – 1 Do Buxe – 1 Do spittet Nattrøie – 1 sort Klædes Væst – 1 hvid Skjorte – 1 hvid Ulden Underbuxe, 1 Par graa Uldstrømper – 1 Par gl. Forslitne Skoe, 1 radstribet Tørklæde og 1 blank Hat. 1 Penge 15 ½ s. som er leveret Hr. Dam.*» Da Peder kom på Tukthuset i 1867 hadde han ingen skillinger, var kledd i »*Lærredsbuxe, blaa Ulde Vest, blaa Vadmels Trøie, blaa Vadmels Nattrøie, 1 Lærredsdugs Skjorte, 1 Pr hvide Uldstrømper, 1 Pr Skoe, blank Hat.*

Peder døde den 17.12.1874. Han bodde da i rode 18-6 i Domkirkens sokn, er skrevet som ugift arbeidmand, 77 år gammel f. 1797. Rodeadressen samsvarer med Arbeidsanstaltens adresse. Etter kirkeboken fra Hamre var han født i 1799 og ble vel 75 år gammel.

Kilder:

Statsarkivet i Bergen:

Kirkebok for presten i Hamre, døpte, vigde og døde

Bergens Politiret, Domsprotokol Nr. 9 1841-1845

Byfogd og byskriver i Bergen, Rettergang, Domsprotokoller, I.B.b.7, 1842-1847

Byfogd og byskriver i Bergen. Rettergang, Domsprotokoller, I.B.b.13, 1866-1870

Bergens Strafanstalt, Journal over lemmernes av tilgang, No 14 1837-1949 19

Bergens Strafanstalt, Journal over lemmernes tilgang, No 17 1849-1878 22

Bergens Strafanstalt, Designasjonsbol over lemmers medførte klede og gods Nr. 3 1841-1872 197

Bergens Strafanstalt, Arbeidsprotokoll, Nr. 11 1841-1843

Bergens Strafanstalt, Arbeidsprotokoll, Nr. 12 1842-1845

Bergens Strafanstalt, Arbeidsprotokoll, Nr. 14 1847-1849

Politmesteren i Bergen, Nr. 4 Hjemstavnsforklaringer 1863-1868

Digitalarkivet:

1801-telling for 1254 Hammer

Konfirmerte i Hamre prestegjeld 1750-1900

Vigde i Hamre 1677-1815

Døde i Hamre 1750-1826

1865-telling for 1301 Bergen

Døpte i Bergen 1816-1894

Vigde i Bergen 1816-1911

Gravlagde i Bergen 1816-1886

Innsette på Tukthuset i Bergen 1850-75 (1838-85)

Innsette på slaveriet i Bergen 1851-1878

Tvangsarbeidarar i Bergen 1850-1875

Nettsteder:

Bergenskartet: www.bergenskartet.no

Her kan du lese mer:

Tukthusene – sosiale tiltak, industribedrifter og straffeanstalter

<http://www.riksarkivet.no/manedens/juni2002/juni.html>

Stiftelsenes allé – Tugt- og manufacturhuset

<http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/DaMeny.exe?meny=helse&nr=8>

Manufakturhuset

<http://digitalarkivet.no/brann1702/manuf.htm>